

Mesto i uloga branioca u krivičnom postupku prema maloletnim učinocima krivičnih dela u Republici Srbiji

M.A. Milena Banić*

Uvod

Pravo na odbranu predstavlja deo korpusa ljudskih prava i kao takvo čini jedno od osnovnih načela svakog krivičnog postupka. Pravo na odbranu garantovano je Ustavom Republike Srbije svakom licu koje je okrivljeno za krivično delo. Članom 33. stav 2. i 3. *Ustava Republike Srbije* propisano je da svako lice koje je okrivljeno za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, kao i da sa braniocem nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane. Okrivljeni koji ne može da snosi troškove branioca ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti u skladu sa zakonom. Pravo na odbranu tesno je povezano i sa pravom na pravično suđenje koje garantuje svakom licu pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već uspostavljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega (član 32. stav 1. Ustava).

Za razliku od postupka protiv punoletnih lica u kojem pravo na odbranu ne podrazumeva uvek obavezno prisustvo branioca i pravo na besplatnog branioca, u krivičnim postupcima prema maloletnim licima prisustvo branioca je obavezno u svim fazama postupka. Adekvatno postupanje branioca, kao jednog od obaveznih aktera u maloletničkom pravosuđu, ima veliki značaj za ostvarivanje principa restorativne pravde i zaštitu prava i interesa maloletnika u postupku.

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica i pravo na odbranu

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: *Zakon o maloletnicima*) u članu 49. propisuje da maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka. Prisustvo

* Milena Banić je advokatica u oblasti ljudskih prava i prava deteta i stalna je konsultantkinja, trenerica i program koordinatorka Centra za prava deteta. Supervizorka je na Pravnoj klinici za porodično pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta UNION u Beogradu.

branioca obavezno je tokom saslušanja maloletnika u pripremnom postupku (član 65), na sednici veća (član 73), na glavnom pretresu (član 74), kao i na sednici veća radi obustavljanja izvršenja i izmena odluke o vaspitnim merama (član 85). Ove zakonske odredbe jasno propisuju da maloletnik mora imati branioca već od prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka, bez obzira na to koje je krivično delo u pitanju i koja kazna je za to delo zaprećena. Postupanje protivno ovoj odrebi predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka.

Članom 49. *Zakona o maloletnicima* propisano je da ako sam maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici ne uzmu branioca, njega će po službenoj dužnosti postaviti sudija za maloletnike. Ova odredba ukazuje na to da se svakom maloletniku u krivičnom postupku garantuje pravo na besplatnog branioca ukoliko ne iskoristi mogućnost da sam izabere branioca. Takođe, ova odredba daje mogućnost maloletniku da sam izabere branioca i time participira u ostvarivanju svojih prava.

Zakon o maloletnicima uvodi obaveznu specijalizaciju advokata koji postupaju u krivičnim postupcima prema maloletnim licima. Članom 49. stav 3. ovog zakona propisano je da branilac maloletnika može biti samo advokat koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih. Obavezna specijalizacija advokata koji postupaju u ovim postupcima je važan korak u zaštiti prava maloletnika u krivičnom postupku imajući u vidu da je odbrana u predmetima maloletničkog pravosuđa odgovoran posao koji zahteva posebna znanja o pravima deteta, maloletničkom pravosuđu i restorativnoj pravdi, kao i posebne veštine u pristupanju maloletniku, načinima komunikacije sa njim i omogućavanju njegove participacije u postupku kroz saradnju i jasno i potpuno informisanje maloletnika o njegovim pravima i mogućnostima. Postupanje branioca i njegov odnos prema maloletniku tokom krivičnog postupka mogu biti od velikog značaja za odnos maloletnika prema učinjenom krivičnom delu, njegovo razumevanje toka postupka, kao i dalju reintegraciju maloletnika u društvo.

Specijalizacija advokata u oblasti maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji

Obaveznu specijalizaciju advokata koji postupaju u krivičnim postupcima prema maloletnim licima sprovodi Pravosudna akademija, a u skladu sa članom 165. *Zakona o maloletnicima* kojim je propisano da se o sticanju posebnih znanja i stručnom usavršavanju lica koja rade u oblasti prava deteta, prestupništva maloletnika i krivičnopravne zaštite maloletnih lica stara Pravosudni centar za obuku i stručno usavršavanje u saradnji sa resornim ministarstvima Vlade Republike Srbije, naučnim ustanovama, stručnim i profesionalnim udruženjima i nevladinim organizacijama.

Obavezna specijalizacija advokata koji postupaju u krivičnim postupcima prema maloletnim licima sprovodi se od 2005. godine. Obuka je do sada obuhvatala dve faze : 1. Maloletnik učinilac krivičnog dela i 2. Maloletnik žrtva krivičnog dela, a do sada je realizovana kroz jednodnevne seminare koji su u periodu od 2005. do 2012. godine realizovani u Beogradu, Kragujevcu, Novom Sadu, Nišu, Valjevu, Šapcu, Kraljevu, Čačku, Pančevu, Kruševcu, Požarevcu, Subotici, Sremskoj Mitrovici, Užicu, Zrenjaninu, Zaječaru, Negotinu. Ovim seminarima obuhvaćeni su advokati Advokatskih komora: Beograda, Zaječara, Kragujevca, Niša, Požarevca, Čačka, Šapca i Vojvodine. Prema podacima Pravosudne akademije, do maja 2012. godine ukupno 6178 advokata je pohađalo ovu obuku i to 3465 advokata (faza 1) i 2713 advokata (faza 2). Pravosudna akademija je obučenicima izdala sertifikat kao potvrdu o specijalizaciji iz ove oblasti.

Imajući u vidu da rad sa maloletnim učiniocima krivičnih dela zahteva senzibilisanost za rad u oblasti maloletničkog pravosuđa, znanje u oblasti prava deteta i brojne veštine u oblasti rada sa decom i mladima, postavlja se pitanje da li je jednodnevna obuka o maloletnim učiniocima krivičnih dela bila dovoljna da advokate specijalizuje za adekvatno postupanje u ovom postupku i da li je mogla advokatima da obezbedi adekvatne veštine za rad sa decom i mladima. Zbog toga je važno sprovoditi dalju kontinuiranu edukaciju advokata iz ove oblasti sa posebnim akcentom na povećanje senzibilisanosti advokata za oblast maloletničkog pravosuđa, izgradnju veština za ostvarivanje principa restorativne pravde i povećanje stepena lične i profesionalne odgovornosti u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Zakonom o advokaturi, koji je donet 2010. godine, propisano je osnivanje Advokatske akademije koja će biti zadužena za stalnu stručnu obuku advokata, specijalizaciju advokata i izdavanje uverenja o specijalizaciji u određenoj oblasti prava i advokature (čla. 86. *Zakona o advokaturi*), pa se postavlja pitanje na koji način će se realizovati dalja specijalizacija advokata za rad u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela nakon početka rada Advokatske akademije.

Uloga branioca i princip restorativne pravde – specifičnost maloletničkog postupka

Postupak prema maloletnim učiniocima krivičnih dela zasnovan je na principu restorativne pravde i ima za cilj da se maloletniku pomogne da shvati značaj krivičnog dela, preuzme odgovornost za svoje postupke i učinjeno delo i prestane sa daljim vršenjem krivičnih dela. Uspešnost ovog procesa u velikoj meri zavisi od pravovremenog i adekvatnog delovanja svih profesionalaca koji su u njega uključeni. Uloga branioca u ovom postupku se ne zasniva samo na zaštiti prava i interesa maloletnika u postupku već i na zasnivanju dobrog odnosa sa maloletnikom, uz

stalnu svest o značaju ostvarivanja principa restorativne pravde u ovom procesu. Ova saradnja uključuje informisanje maloletnika o samom postupku i svim pravima koje u postupku ima na način koji maloletnik razume, a što maloletniku omogućava da participira u ostvarivanju i zaštiti svojih prava, shvati značaj učinjenog dela, preuzme odgovornost za svoje postupke i prestane sa daljim vršenjem krivičnih dela.

Jedan od najčešćih propusta branioca jeste kreiranje odbrane koje se bazira na tome da se maloletniku savetuje davanje neistinitog iskaza u cilju odbrane. Odbrana utemeljena na ovakvoj strategiji, iako nekad može rezultirati uspešnom odbranom, može ostaviti niz posledica u budućem odnosu maloletnika prema svojim postupcima. Na ovaj način maloletniku se šalje poruka da je taktika laganja i prikriivanja istine uspešna taktika i bolji put u odnosu na preuzimanje odgovornosti za svoje postupke. Ovakav pristup najverovatnije će umesto prevencije i prestanka daljeg vršenja krivičnih dela stvoriti upravo suprotan efekat, jer se maloletniku jasno šalje poruka da se posledice društveno neprihvatljivih ponašanja lako mogu izbeći. Takođe, ova taktika izgrađuje kod maloletnika vredonosni stav da je laganje legitimno i poželjno ponašanje. Radi izbegavanja ovih posledica branilac maloletnih učinilaca krivičnih dela mora u svakom trenutku da bude svestan razlike između maloletničkog pravosuđa i krivičnog postupka protiv punoletnih lica i da u svakoj situaciji odmerava da li je njegova strategija odbrane u skladu sa principima restorativne pravde i pravima i interesima maloletnika.

Za ostvarivanje principa restorativne pravde i zaštitu prava i interesa maloletnika u postupku od velikog značaja je i odnos branioca prema drugim akterima u postupku. Ovaj odnos bi trebalo da se bazira na saradnji i koordinisanom delovanju. Ovaj proces zahteva kreiranje jednog saradničkog odnosa, umesto odnosa suprotstavljenih interesa, ali i dodatno angažovanje branioca osim formalnog zastupanja tokom pripremnog postupka i glavnog pretresa. Tako, na primer, pravovremena i adekvatna saradnja branioca sa javnim tužiocem može biti veoma važan korak u primeni diverzionih mera i izricanju vaspitnih naloga. Tokom postupka, branilac kao spona između maloletnika sa jedne strane, i suda, tužilaštva i centra za socijalni rad i drugih aktera u postupku sa druge strane, može biti od velikog značaja za dobar protok informacija i aktivnije učešće maloletnika u postupku, jasnije sagledavanje potreba maloletnika i odabira vaspitnih mera, bolje razumevanje celog procesa i obezbeđivanje dobre saradnje maloletnika u procesu izvršenja vaspitnih mera. Tokom izvršenja vaspitnih mera branilac može doprineti boljem praćenju izvršenja vaspitnih mera i njihovom unapređenju, kao i obustavi vaspitnih mera u skladu sa postignutom svrhom ovih mera. Zato je važno da branilac razume svoju ulogu daleko šire od same zaštite prava maloletnika tokom samog krivičnog postupka i primene zakonskih odredaba i to kroz postupanje u skladu sa najboljim interesom deteta,

ostvarivanje principa restorativne pravde i vođenje maloletnika kroz proces koji će mu pomoći da shvati značaj učinjenog dela, preuzme odgovornost za svoje postupke, ne vrši nova krivična dela i preuzme pozitivne modele društvenog ponašanja.

Postupanje branioca u maloletničkom pravosuđu zahteva da branioci dobro poznaju postupak i zakonske propise, principe maloletničkog pravosuđa i restorativne pravde, da poseduju širok spektar znanja iz oblasti prava deteta, kao i da su senzibilisani za rad sa maloletnicima a posebno maloletnicima iz ugroženih manjinskih grupa. Postupanje od strane advokata koji ne poseduje sva navedena znanja i veštine može dovesti do ozbiljnih kršenja prava maloletnika u postupku i ugroziti resocijalizaciju maloletnika i predstavlja kršenje prava na odbranu i prava na pravično suđenje u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Zato je posebno važno voditi računa o tome da svi branioci koji se postavljaju po službenoj dužnosti poseduju sve navedene veštine. Takođe, trebalo bi obezbediti da svi advokati koji poseduju sertifikate za postupanje u krivičnim postupcima prema maloletnicima steknu sva navedena znanja, bilo ličnim profesionalnim angažovanjem i usavršavanjem, bilo putem obezbeđivanja kontinuirane edukacije od strane Pravosudne akademije ili Advokatske akademije.

Literatura

Perić, O. (2007) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd: Službeni glasnik

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, broj 98/06

Zakon o advokaturi, „Službeni glasnik RS”, broj 31/11 i 24/12

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS”, broj 85/05